

kronológiák

	<u>Társadalom</u>	<u>Állam</u>	<u>Jogfejlődés</u>
? - kb. Kr.e. IV. sz. eleje	Quiritár civilizáció patriarchális rabszolgaság	Archaikus állam, köztársaság kialakulása	Archaikus jog
Kr.e. IV. sz. második fele – I. sz. vége	Nagyüzemi rabszolgaság	Köztársaság	Preklasszikus jog
Kr.u. I. sz. - Kru. III. sz.		Principátus	Klasszikus jog
Kr.u IV. sz. eleje -	Átmenet a feudalizmusba	Dominátus	Posztklasszikus jog

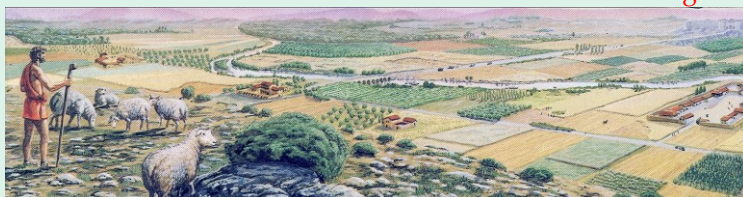
a „köztársaság” periodizációja

- 367-ig átmenet az egyeduralkodó a köztársasági formába
- 367-287 a *patriciusok* és *plebeiusok* közötti maradék különbségek felszámolásának korszaka
- 287-146 a köztársasági intézményrendszer fénykora
- 146-27 a köztársaság válsága

fokozatos átmenet (*civitas Quiritaria* → *respublica Romana*)

- az etruszk uralom hanyatlása (VI-V. sz.- fordulóján)
- jelentős gazdasági visszaesés
- önvédelmi harcok (*foedus Cassianum*)
- társadalmi változások (a *cliensek* problémája)
- oligarchikus típusú kormányzat
- a *Senatus* az állam feje (oligarchikus kormány)
auctoritas patrum
interregnum
- végrehajtó hatalom = megbízható emberek
Magistratusok felhatalmazása
(kialakulásuk bizonytalan, de első feladatuk a **hadsereg vezetése**)

népgyűlések az első időkben

- *comitia curiata*
fegyverfogó katonák gyűlése,
jóváhagyó hatalommal
- *comitia centuriata*
(hadsereg-gyűlésből alakul át
népgyűléssé)
- *concilium plebis*
a nem *patricius* tömegek külön
gyűlése

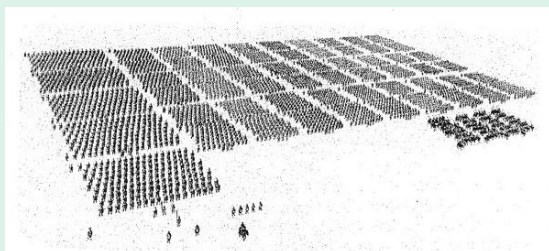
comitium centuriatum

A *centuriák*ba szervezett **hadsereg gyűléséből** lassan alakult át szoros értelemben vett **népgyűléssé**, vagyis a teljes fegyverre fogható férfilakosság (*populus Romanus Quiritium*) katonai századok alapján szervezett, **választói és törvényhozói feladatokat** ellátó gyűlésévé.

- **választói** feladatot látott el, amikor a *Senatus* jelölése alapján megválaszthatta a tisztviselőket (*magistratus*);
- **törvényhozói** feladata korlátozott volt, mert nem minden „törvény” tekintetében hallgatták meg véleményét.

Osztály (<i>classis</i>)	Vagyon (<i>census</i>)	Katonai egység
I	100.000 <i>as</i>	18 <i>centuria</i> lovasság 80 <i>centuria</i> nehézfegyverzetű gyalogság
II	75.000 <i>as</i>	20 <i>centuria</i> nehézfegyverzetű gyalogság
III	50.000 <i>as</i>	20 <i>centuria</i> nehézfegyverzetű gyalogság
IV	25.000 <i>as</i>	20 <i>centuria</i> könnyű (kisegítő) gyalogság
V	12.500 <i>as</i>	30 <i>centuria</i> parittyás és íjász
<i>Proletarii</i>	vagyontalanok	5 <i>centuria</i> vegyes, utász gyalogság
	Összesen	193 <i>centuria</i>

concilium plebis

Kezdetben szintén „**alkotmányon**” **kívüli** gyűlési forma volt a nem patriciusi tömegek gyűlése, a **concilia plebis tributa**, melyeket *tribusonként*, tehát a területi (kerületi) beosztás alapján (Kr. e. 471 után - *lex Publilia Voleronis*) hívtak össze a városfalon kívüli Aventinus hegyen.

Feladata:

- a **plebs** tisztviselőinek választása (*tribunus plebis*, *aedilis plebis*),
- és **határozatok** (*plebiscitumok*) **elfogadása** a néptribunusok javaslatai alapján.

(Ezen döntéseket aztán a *patriciusok* tudomására kellett hozniuk.

A *Senatus* – döntött a határozatok érvényességéről: vagy elfogadták ezeket vagy sem.

Megerősítő döntés esetén a *plebs* határozatai a IV. század közepe tájától [*lex Publilia Philonis de plebiscitis* – Kr.e. 339.] – törvényekké váltak.)

a plebs

Nagyon sokféle elmélet született a *plebs*nek nevezett réteg keletkezéséről

a legvalószínűbb elmélet szerint

- a *plebs* tagjai eredetileg nem voltak polgárok, hanem *cliensek*, elsősorban *clientes regis* (királyi *cliensek*)
 - személyükben szabad, de polgárjoggal (*ius Quiritium*) nem rendelkező *betelepültek* voltak
 - nem volt magántulajdonuk (*heredium*) (nem volt *ius commercii*-jük)
 - nem házasodhattak rómaival (nincs *ius connubii*-jük)
 - nem szolgálhattak a hadseregben sem;
 - egzisztenciálisan függtek *patronusuktól*, ill. a királytól.
- a királykor végén azonban *extra classem* besorolást nyertek a hadseregbe = ez volt közjogi egyenjogúsításuk első lépése

a plebs (2)

A *királyok elűzésével* (VI. század vége) a királyi *cliensek* bizonytalan helyzetbe kerültek:

- elvesztették védőjüket és létbiztonságukat,
- potenciális veszélyt jelentettek a *patriciusok* új államára

Kompromisszumok születtek ezen veszély semlegesítésére:

1. Megkapták a *ius commercii*-t, jogot a római tulajdonhoz (*ius commercii* - de földet nem kaptak!!)
2. Kr.e. 494 - *secessio ad montem sacrum* - közjogi engedményekben részesültek
 - *tribunus plebis* (jogosítványai lassan, szokásjogként alakultak ki)
 - ígéret a megélhetés biztosítására (föld, közmunka, gabonaellátás)
3. A magánjogi jogbiztonságuk megteremtése is megtörtént: a Kr.e. 451-450 - a **tizenkéttáblás törvények révén**

tribunus plebis

fokozatosan kialakuló intézmény
(494-471)

jellemzői:

- *sacrosanctitas*
- *ius intercessionis*
- *ius coertitionis*
- *ius agendi cum plebe*

↓
concilium plebis — *plebiscitum*

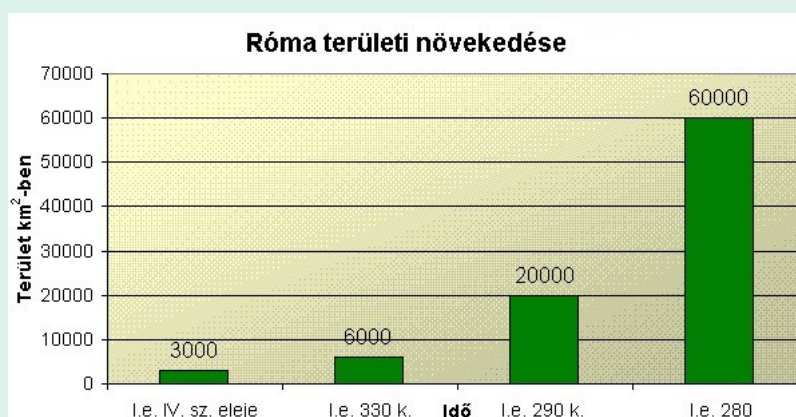
A *plebs* egyenjogúsításának további lépései

- 451-450. XII táblás törvények
- 449. *Leges Valeriae Horatiae*
 - *de tribunicia potestate*
 - *de provocatione*
- 445. *Lex Canuleia* (*lex de conubio patrum et plebis*)
- 367-366. *Leges Liciniae Sextiae*
 - *de consule plebeo*
 - *de praetore*
- 339. *Leges Publiliae Philonis*
 - *de censore plebeo*
 - *de plebiscitis*
 - *de patrum auctoritate*
- 312. *plebiscitum Ovinium*
- 300. *lex Ogulnia*
- 287. *lex Hortensia*

a köztársaság fénykori „alkotmánya”

- Az államszervezet fejlődésére a három hatalmi szervcsoport, a *Senatus*, a *comitiumok* és a *magistratusok* viszonylagos hatalmi egyensúlya volt jellemző, melyből tekintélyénél fogva a *patres testület*e emelkedett ki;
- A városállam igényeinek megfelelően a *magistraturákban* jól tagolt végrehajtó hatalom egy szokásjogilag kialakult garanciarendszer keretei közé fogva működött, amelyet közvetve a népgyűlések és közvetlenül a *Senatus* ellenőriztek;
- A *comitiák* kialakuló szerepköre korlátozott mértékben ugyan, de biztosította a hódító háborúk terheit és előnyeit viselő fegyverfogó lakosság beleszólását az állami ügyekbe: minden római polgár hallathatta szavát azon ügyekben, amelyek érintették;
- Az állam sorsának legfontosabb kérdéseiben – igaz a hatalmát korlátozó szabályokat az idők folyamán egyre inkább elfogadva – a *Senatus* akarata valósult meg;
- A hódító politika húzó és összetartó ereje mintegy két évszázadon át egy igen hatékonyan funkcionáló és a vészhelyzeteket is uralni tudó szervezetrendszer megteremtését tette lehetővé.

120 év alatt (Kr.e. 400-280) húszszoros növekedés

Területi terjeszkedés

a köztársaság „alkotmánya” *Senatus*

A *plebs* egyenjogúsítása utáni században, az újonnan létrejövő uralkodó osztály, a *nobilitas* hatalmi eszköze lett.

A *Senatus* hatalmi eszközei:

- az *auctoritas* megadása, a törvényhozás menetében
(*magistratus* → *comitia* → *Senatus*)
- a *consilium magistratus*, vagyis a *magistratusok* számára való tanácsadás - *senatusconsultum*
- az *interregnum* (egyre inkább kiment a gyakorlatból)

Senatus (2)

A *Senatus* hatásköre nagyon tág volt, beleszólhatott az állam összes ügyeibe:

A. A belpolitikai és belső igazgatási kérdésekben

- a későbbi provinciák élére *magistratus* nevezett ki, akiket *imperium*mal ruházott fel;
- a szövetségesek és alávetettek lázadása esetén büntető jellegű határozatokat hozhatott;
- az árulókat elítélhette.

B. A külpolitika terén

- kinyilvánította a hadiállapotot;
- megszabta a háború alatti magatartást, a hadviselés céljait;
- a külpolitikai irányvonal egyöntetűségét biztosította;
- követeket küldött és fogadott.

C. A pénzügyek terén

- ellátta a közkincstár legfőbb felügyeletét;
- kezelte és megállapította az adókat és a közkiadásokat (a III. századtól a *quaestorok* az államkincstárhoz csak a *Senatus* beleegyezésével nyúlhattak hozzá).

D. Vallási téren

- az uralkodó kultusz felügyelete volt a feladata, eldöntötte mikor és milyen szertartásokat kell elvégezni.

a köztársaság fénykori „alkotmánya” *magistratusok*

A tisztviselői rendszer fokozatos kialakulása hosszú idő alatt ment végbe

Csoportosíthatók, pl.:

A.

- *Magistratus maiores* = *potestas és imperium*
a *comitia centuriata* választotta őket
- *Magistratus minores* = *potestas*
a *comitia tributa* választotta őket

B.

- rendes tisztségviselők (*consul, praetor, aedilis, quaestor, censor*); és
- rendkívüli *magistratusok* (*dictator, magister equitum, tribuni militum, triumviri agris dandis, decemviri legibus scribundis*).

magistratusok (2)

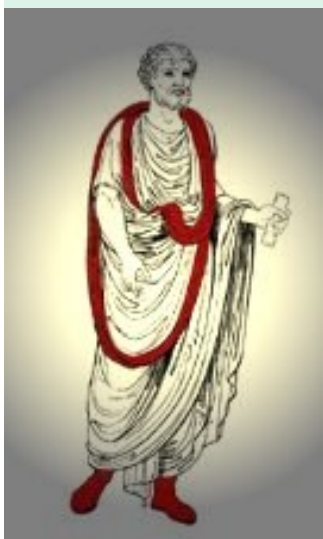
A rendes *magistratusok* jellemzői

- a népgyűlés (*comitia centuriata* vagy *tributa*) választotta és erősítette (*comitia curiata*) meg őket;
- a *collegialitas*: többen, egyenlő hatalommal rendelkezve látták el ugyanazt a feladatot, megvétózhatták hivatalnoktársuk intézkedéseit (*ius intercessionis*);
- az *annualitas*: a feladatok ellátására egy meghatározott időre (általában egy évre) választották őket;
- felelősek voltak cselekedeteikért: különösen a köz- vagy magánérdek megsértése esetén (a *ensorok* és az *imperiummal* rendelkező *magistratusok* csak hivatali idejük letelte után voltak felelősségre vonhatók);
- ingyenesen látták el feladatukat;
- hatalmuk korlátozott volt a *collegialitas* révén és pontosan megszabott feladatkörük alapján.

potestas

Minden tisztviselőnek biztosított **hatalmi kör**, amelynek tartalma a következő volt:

- *ius contionem habendi*, vagyis a formátlan népgyűlések összehívásának joga;
- *ius agendi cum patribus*, vagyis a *Senatus* összehívásának és ülései vezetésének joga;
- *ius edicendi*, vagyis hirdetményt tehetett közzé a *Forumon*, amelyben meghirdette, hogy hivatalában hogyan fog eljárni (*edictum*);
- pénzbírság kiszabásának lehetősége;
- *ius auspiciorum* - isteni jóslatok kérése;
- *ius intercedendi* – hivatalnoki *veto*.

imperium

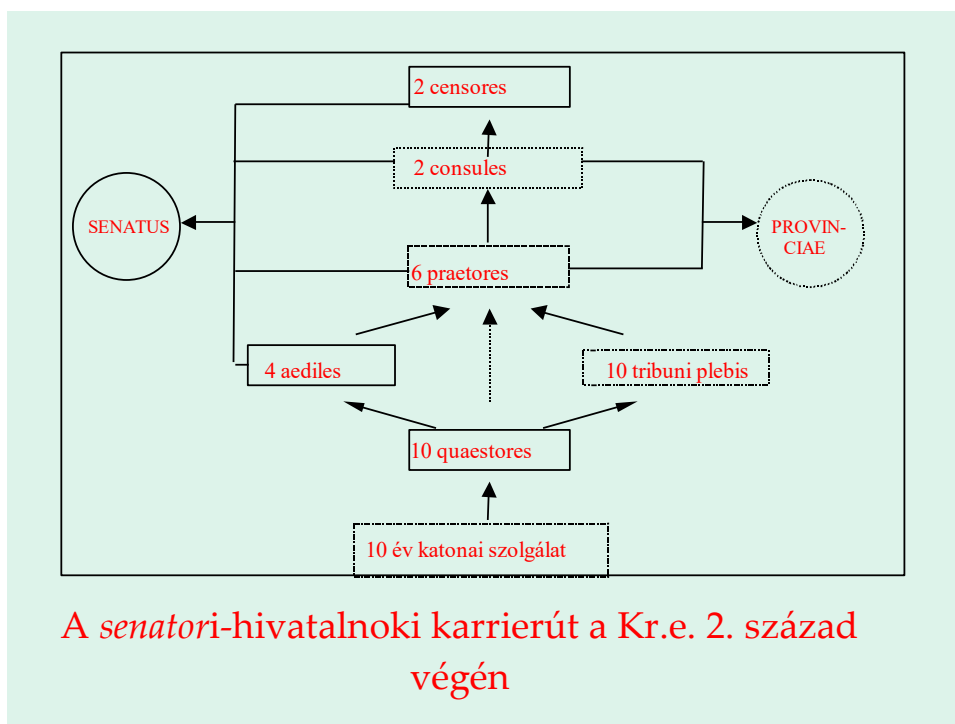
Az *imperium* a király eredeti hatalmából vezethető le. (De a köztársaság korában már jóval korlátozottabb volt.)

Az *imperiumon* belül megkülönböztetendő:

- *imperium militiae*, ami **Város határain kívül** gyakorolható hatalom volt, s nem csak háború idején, hanem az alávetett népekkel szemben is élhetett vele a tisztviselő; ez a hatalom nem volt korlátozva.
(A Városon belül csak a diadalmenetek idején érvényesült, vagy a *Senatus* által jóváhagyott *dictator* gyakorolhatta.)
- *imperium domi*, vagyis a **Város határain belül** gyakorolt hatalom, (melynek korlátai a *provocatio ad populum* lehetősége és más *magistratusok intercessiója* voltak)
 - *iurisdictio* – az igazságszolgáltatás „felügyelete”
 - *ius coertitionis* – „nyomozati” és kényszerintézkedési jog
 - *ius agendi cum populo vel plebe*
 - *ius agendi cum patribus*

a magistratusok hatalmának korlátai

- a hivatali év végén a *Senatusban* megítélték működésüket és hatáskörük túllépéséért, vagy elkövetett bűncselekményeikért felelősségre vonhatták őket;
- a *collegialitas* elve alapján már közös tevékenységük révén is ellenőrzés alatt álltak (*intercessio*);
- tilos volt a tisztségek halmozása és meghosszabbítása, közvetlen ismétlése (előbb 10 év, majd legalább 2 év szünet) - később ezt az elvet gyakran áttörték;
- a *magistratusok* egymás között **bizonyos hierarchiát** alakítottak ki, amely szerint az *imperium maius* megelőzte az *imperium minus*, az általános értelemben vett *imperium a potestast*, a *potestas maior a potestas minort*;
- a **néptribunus beleszólási jogán** keresztül kiegészítőleg érvényesült a *plebs* védelmének az elve is (*intercessio tribunicia*).

consul

Kr.e. 367-től kezdve már bizonyosan a *consul*okat (2) tekinthetjük a legmagasabb rangú rendes *magistratus*nak.

A *consul*ok ún. *imperium maius*sal rendelkeztek, és ezért valamennyi *magistratus* intézkedésével szemben *intercessiós* joguk volt.

Hatalmuk eleinte mindenre kiterjedt, de az újabb, a segítségükre teremtett tisztségek létrejöttével az idők folyamán mentesültek sok korábbi feladattól.

Mindvégig megtartották

- bel- és külpolitikai irányító szerepüket,
- a legfelső rendészeti jogosítványokat,
- a legmagasabb katonai parancsnoki tisztséget.

Az igazságszolgáltatás felügyelete alól a *praetor*ok megjelenése mentesítette őket, mégis megőriztek egy rendkívüli, a magánjogi ügyekben „önkéntesnek” nevezett igazságszolgáltatási hatalmat (*iurisdictio voluntaria*).

praetor

A *praetor* elnevezés régi eredetű

Kr.e. 367-től azonban ismét alkalmazták a rendes igazságszolgáltatás legfőbb felügyelőjének megjelölésére (*praetor [urbanus]*)

ún. *imperium minus*sal bírt, de az alkotmányos szokások szerint helyettesíthette a *consulokat*, ha azok a Városon kívül tartózkodtak.

Tíz napnál hosszabb időre nem hagyhatta el Rómát.

Kr.e. 242-ben egy második *praetor* megválasztására is sor került. Ettől kezdve a régebbi hivatal a *praetor urbanus*, az újabb a *praetor peregrinus* megjelölést kapta.

Előbbi a római polgárok, utóbbi a polgárok és idegenek, illetve az idegenek egymás közötti **peres ügyeiért** volt felelős.

A *praetorok* tisztsége elsősorban a jogrendszer alakításában betöltött szerepük miatt volt fontos.

dictator

Imperiummal rendelkezett - rendkívüli *magistratus*ként

(Külső vagy belső válsághelyzetben az egyik *consul* a *Senatussal* egyeztetve, de a népgyűlés véleményének kikérése nélkül *dictator*t nevezhetett ki.)

Kinevezésétől fogva minden rendes *magistratus* fölött állt, és a Városon belül is ugyanazokkal a jogokkal rendelkezett, mint egy hadvezér a falakon kívül.

Döntései ellen nem lehetett a népgyűléshez folyamodni, és nem érvényesült ellene az *intecessió*s jog sem.

Hogy ne válhasson egyeduralkodóvá, a *dictatura* kettős értelemben is korlátozott volt:

- a nyári hadjáratok igényeinek megfelelően csak hat hónapra szólt a kinevezés és
- köteles volt, mint *collega minor*t, egy lovas-parancsnokot (*magister equitum*) maga mellé venni.

censor

Rendes, de nem mindig betöltött *magistratura*:

a hagyományok szerint már 443-tól, a valóságban azonban csak valószínűleg Kr.e. 366-tól létezett.

Feladatuk az ötévenkénti *census* lebonyolítása volt, amelynek során osztályokba (*classes*) és kerületekbe (*tribus*) osztották a polgárságot, valamint ellenőrizték az egyes családfők és a családhoz tartozó személyek hadrafoghatóságát.

Ekkor állapították meg az adókötelezettségeket és vizsgálták meg, hogy a családfők az ősök erkölceinek (*mores maiorum*) megfelelően élnek-e.

Akire rábizonyult ennek ellenkezője, azt kizárhatták a *senatorok* vagy a lovagok közül, vagy fenyítést kaphatott (*regimen morum*).

Nagyjából Kr.e. 312 óta a *censorok* feladatává vált a *senatorok* kinevezése (*lectio senatus*) is (*plebiscitum Ovinium*).

censor (2)

Ők állították össze az állami költségvetést, ők kötöttek szerződéseket az állam nevében az adóbérlőkkel, az állami beruházásokat végző vállalkozókkal és az állami földek bérlőivel.

Nem rendelkeztek *imperiummal*, de a szokás szerint nem lehetett tevékenységükkel szemben *intercessiót* alkalmazni.

(A népgyűlés öt évente, legfeljebb 18 hónapra választotta őket. Mikor nem voltak *censorok*, feladataikat a *consulok* látták el.)

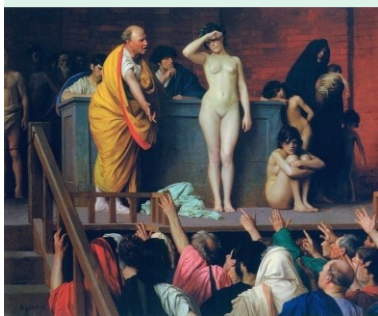

aedilis curulis

Szintén Kr.e. 367 táján kezdték el választani az *aedilis curulis*-nak nevezett tisztség viselőit is. A két *magistratus* a piacok felügyeletével volt megbízva.

Rendőri hatalmuk (az utcákon a közforgalom zavartalanságának biztosítása) és korlátozott igazságszolgáltatási feladatuk (piaci viták elintézése) is volt.

Fontos feladatuk volt a közösség gabonával való ellátása és a játékok rendezése.

Gondoskodtak a törvénykezési szünetek betartatásáról, a boltok nyitva, ill. zárva tartásáról.

Bizonyos perekben vádlóként léphettek fel – pl. a földnagyságot korlátozó rendelkezések megszegőivel szemben.

quaestor

A *quaestorok*, az állami kincstár kezelői eleinte valószínűleg a legfőbb *magistratus* által kinevezett segédhivatalnokok voltak.

Kr.e. 447-től a népgyűlés választotta őket.

(Számuk eleinte kettő, majd négy, 267 óta nyolc – a provinciákba is küldve.)

Ők őrizték a Saturnus templomban lévő államkincstár (*aerarium*) kulcsait, tehát a ki-, ill. a befizetéseket csak rajtuk keresztül lehetett teljesíteni.

Csak a *consulok* utasíthatták önállóan a *quaestorokat* kifizetések teljesítésére.

(Minden más *magistratus* csak a *Senatus* engedélyével és az engedélyezett mértékben rendelkezhetett velük.)

Városi *quaestor* – hadi *quaestor*
tabulae publicae

a köztársaság fénykori „alkotmánya” népgyűlések

Comitia curiata

- döntéshozó jogkör nélkül maradt
- de: *lex curiata de imperio* elfogadása
- de: vallási szerep = *comitia calata*

Comitia centuriata

- a *magistratusok* választása (*consul, praetor, censor*);
- *magistratusi* felhívásra törvényhozás (*rogatio*);
- ítélezés főbenjáró büntetéssel járó bűncselekmények esetén (*provocatio ad populum*).
(193 *centuria* → 373 *centuria*)

népgyűlések (2)

Comitia tributa (területi alapon összehívva - 35 *tribus*)

- a *magistratus minores* és a *tribuni militum* választása;
- bizonyos hatáskörébe tartozó törvények (*leges tributae*) megszavazása;
- a bírászkodás, amikor az *aedilis curulis* vagy a *pontifex maximus* ítélete ellen ide nyújtottak be *provocatiót*;
- egyes vallási funkciók ellátása.

Concilium plebis tributa

- a *plebeius* „*magistratusok*” (*tribunus* és *aedilis plebis*) választása;
- a néptribunus által kezdeményezett határozatok (*plebiscita*) megszavazása;
- a bírászkodás bizonyos pénzbüntetéssel fenyegetett bűncselekmények tekintetében.

A törvények (*leges*) és a néphatározatok (*plebiscita*) egyenrangúsítása (Kr.e. 287/286.) után a források gyakran összemosták ezt a gyűlést a *comitium tributummal*.

népgyűlések (3)

Feladatukat tekintve kétféle összejövétel volt:

- Voltak olyan népi gyűlések, melyeket tanácskozási céllal bármely *magistratus* egybehívhatott, és arra szolgált, hogy rendeleteket tegyenek közzé vagy törvényjavaslatokat vitassanak meg (*contio* – *ius contionem habendi*).
Ezek a gyűlések ki lehetett tapogatni a köz véleményét az egyes javaslatokkal kapcsolatban. Ugyanakkor kerülték a rómaiak a tisztviselőjelöltekről folytatott vitát, mert ez nem volt összeegyeztethető a tisztességgel.
- A gyűlések másik fajtáját döntéshozói gyűlésnek neveztük (*comitium*), amelyeket csak *imperiummal* rendelkezők hívhattak egybe, és amelyek a tisztségek betöltéséről, ill. a törvényjavaslatokról döntöttek.
Kr.e. 131. óta mindkét kérdésben titkosan szavaztak.

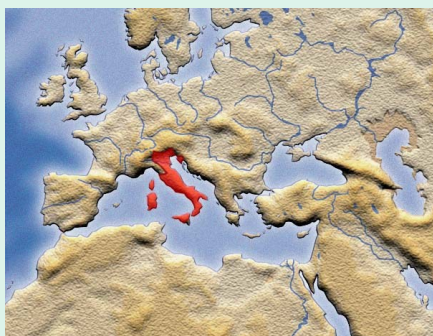
Polübiosz a köztársaságról (Kr.e. II. sz.)

A római köztársaság alkotmánya fénykorában három alapelvet testesített meg szerencsés ötvözetben:

- a monarchikus alapelv a *magistratusok* hatalmában,
- az arisztokratikus alapelv a *Senatus* szerepében,
- a demokratikus alapelv a népgyűlések tevékenységében nyilvánult meg.

A köztársaság államrendszere a *Senatus* által képviselt *populus* kormányzata volt.

Kr.e. 218

Kr.e. 100

Kr.e. 1.

a köztársaság válsága (Kr.e. II. század 2. felétől)

- A köztársaság belső válsága összefüggött a római állam külső sikereivel. A római uralom kiterjesztése egészen a Kr.e. II. századig stabilizáló hatással volt a köztársaság társadalmára és államszervezetére. Ezen időtől kezdve azonban egyre inkább **hátrányos hatások** jelentkeztek.
- Stabilizáló hatás: a *plebeiusok* olyan lehetőségekhez jutottak, amelyek kielégítették ambícióikat és az állami életet veszélyeztető **belső harc** egy időre jelentőségét veszítette.
- Hátrányok: a háborúban meggazdagodott felső rétegek egyre nagyobb gazdagsága és befolyása; a mezőgazdasági termelés súlypontjának a **nagybirtokokra** való áthelyeződése és ezzel együtt a **kisparasztság proletarizálódása**.
- Ez erkölcsi változásokat is eredményezett, amelyek megsemmisítették azokat az alapokat, amelyekre a paraszti állam berendezkedése épült.
- A polgárok között **társadalmi ellentétek** alakultak ki, melyek megoldási kísérletei csekély kivételtől eltekintve mind **kudarccra** voltak ítélve. A Kr.e. II. század végére egyéb súlyos társadalmi problémák, az egyre szaporodó **rabszolga felkelések** és a **szövetségesek polgárjogával kapcsolatos problémák** is felmerültek.

a köztársaság válsága (2)

- A végrehajtó szervek rendszere egyre inkább nyilvánvalóan elégtelenné vált a megnőtt római állam irányításával-igazgatásával kapcsolatos feladatok ellátására annak ellenére, hogy a tisztségviselők száma növekedett;
- A *magistraturákkal* kapcsolatos garanciális szabályok a hatékony működés és a szükséges reformok akadályáivá váltak;
- A *comitiák* szerepének megnövekedése a hivatali kar választásában, valamint a *plebs* tisztségviselőinek demagógiára hajló tevékenysége fokozatosan bénította meg a *res publica* szervezetrendszerét;
- A *Senatus* jogkörének formális bővülését ellentételezte, hogy végleg elveszítette a népgyűlések feletti hatalmát;
- A meghódított területek növekedésével azok igazgatásában is újszerű feladatok és újabb nehézségek merültek fel.

a magistratusok

- A gazdag nemesi rétegből (*nobilitas*) rekrutálódó hivatalviselők egyre kevésbé tudtak megküzdeni a megszaporodott feladatokkal.
- A hivatalviseléssel kapcsolatos alkotmányjogi korlátok, a *collegialitas* és az *annualitas*, valamint a néptribunusok kiterjedt *intercessió*s jogosítványa miatt azonban nem lehetett átfogó közigazgatási reformokat megvalósítani.
- A *magistratusok* hivatalviselésével (*lex Villia annalis*), és az alsó korhatárral kapcsolatos törvények sem a tisztviselők hatalmának erősítése, hanem inkább korlátozása irányába hatottak.
- A hivatali idő indokolt esetben ugyan meghosszabbítható volt (*prorogatio*), ennek azonban szigorú feltételei voltak.

a *Senatus*

- A hivatalnoki nemesség érdekeinek képviselőjévé vált. Tagjait a *nobilitas*ból származó *censur*ok válogatták ki.
- A *Senatus* megőrizte szokásjogilag igen tágan meghatározott, pontosan nem rögzített feladatkörét
 - a *magistratus*ok ellenőrzését, valamint
 - a külügyekben és
 - az állami pénzügyekben való döntési jogosítványokat.
- A Gracchusok (Kr.e. 133-123) óta tovább bővültek a *Senatus* hatalmi lehetőségei. Ekkortól kapta meg azt a hatalmi eszközt, amelyet mai elnevezéssel a *szükségállapot* kihirdetésének nevezhetnénk. A *senatusconsultum ultimum* kihirdetésével a *Senatus* felhatalmazta a *consul*okat, hogy mindent megtegyenek, ami a köz érdekében áll. Ezzel a *consul*ok olyan rendkívüli hatalmat kaptak, amellyel korábban csak a *dictator*ok rendelkeztek.
- A *Senatus* bírói feladatai is bővültek, tagjai büntetőbíróságok esküdtbíráiként is tevékenykedtek. Először Kr.e. 150 körül a *magistratus*ok hivatali visszaélései körében, majd fokozatosan egyre több bűncselekménnyel kapcsolatban.
- A testület hatalmi befolyását csökkentette, hogy a Gracchusok korában végleg elveszítette a népgyűlés feletti hatalmát.

a népgyűlések

- A *comitiák* és *concilium plebis* nemcsak megőrizték hatáskörüket a törvényhozás, a hivatalnokválasztások és a büntetőbíráskodás körében, hanem **növekedett is politikai jelentőségük** azáltal, hogy a törvényhozás jelentősége megnőtt ebben a korban. Ez is a válság jele volt.
- Ez a demagóg hangulatkeltés és a szavazatok megvásárlásának időszaka. A titkos szavazás bevezetése, amivel ezeket a káros jelenségeket megakarták szüntetni (Kr.e. 139 *lex Gabinia*), nem hozta meg a várt eredményt.
- A Kr.e. II. század utolsó harmadában azonban olyan politikusok is szerepet kaptak, akik a *Senatus* ellen használták ki a *comitiák* politikai hatalmát. Ezzel a nép, illetve a népgyűlésen megjelenő városi *proletariatus* önálló hatalmi tényezővé vált a politikusok kezében.
- Ekkortól két hatalmi csoport
 - a néppártiak (*populares*) és
 - a *Senatus*-pártiak (*optimates*) szembenállása határozta meg hosszú ideig Róma közéletét.

Ez a konfliktus a köztársasági alkotmány fokozatos elhalását vetítette előre.

az egyeduradalomba való átmenet (a köztársaság utolsó százada)

- A köztársasági alkotmány alapintézményei tehát egyre inkább alkalmatlanokká váltak a hódítások révén megnőtt birodalom kormányzására;
- A *Senatus* tekintélye egyre csökkent, és egyre kevésbé volt képes az egész közösség érdekeit szolgálni;
- A *magistratusok* és *promagistratusok* – a reformkísérletek ellenére – mind kevésbé voltak képesek ellátni feladataikat a régi alkotmányos keretek között;
- A hivatásossá váló **hadsereg** a közösség érdekeivel szemben egyre inkább saját és parancsnokai érdekeit tekintette elsődlegesnek;
- A népgyűlések fokozatosan elvesztették autonómiájukat és hatalmi jogosítványait;
- A válság évtizedei egyre inkább egy más hatalmi forma, az **egyeduradalom** alkalmasságát bizonyították az állam többirányú problémáinak megoldására.

a hivatásos hadsereg

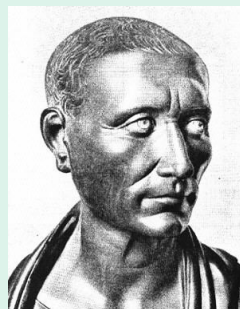

- A válságtényezők és azok negatív következményei először a Gracchusok (Kr. e. 133-132 és 123) alatt jelentkeztek robbanásszerűen. A római parasztok nagy része a hosszú háborúk folyamán teljesen elszegényedett.
- Kiút:
 - a Gracchusok által kezdeményezett letelepítési politika;
 - Marius azon kezdeményezése, hogy nincstelen *proletariusokból* egy hivatásos hadsereget állított fel. A katonák szolgálatuk idején **zsoldot**, szolgálatuk leteltével **pénzt** és földet kaptak.
- A provinciák léte és védelme egyrészt megkövetelte ezen hadsereg fenntartását, másrészt azonban az új területekről származó bevételek lehetővé is tették az ilyen jellegű hadsereg fenntartását.
- A hivatásos hadseregnek nagy szerepe volt a monarchia létrejöttében. A *provinciák* kialakulásának tulajdonképpen egyenes következménye volt (hosszú küzdelem után) a monarchikus államszervezet létrejötte.

- Az egyeduralkodó kialakulását meggyorsították a késő köztársaságkori hadvezéreknek adott kivételes jogosítványok.
- A hosszú évekre biztosított helytartói tisztség egyes provinciákban előfutára volt a későbbi császári hatalomnak.
- A helytartók egységesen gyakorolták a provinciákban a katonai és polgári hatalmat, nem voltak társaik és több éven át teljesítették megbízatásaikat.
- A rájuk bízott katonai erő a hatalmi harcok eszközévé vált egyes politikusok kezében.
- A legiók katonáinak majdnem mindegy volt, hogy melyik politikai párt (a *populares* vagy *optimates*) érdekében vetik őket harcba, mindaddig míg zsoldjukat megkapták, és nagy jutalmakat ígértek nekik.

az egyeduralkodó felé

- A birodalomról vált városállam kormányzásának igénye is azt ösztönözte, hogy egy ember kezébe kell letenni a hatalmat.
- A birodalmi egység megőrzése a több oldalról jelentkező önállósági törekvésekkel szemben is egységes érdekeket és egységes politikai irányvonalat kívánt meg.

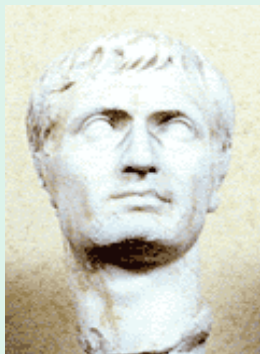

reformkísérletek

Gyakori alkotmányos reformok:

az egyéni- és csoportérdekek könnyedén átléptek az évszázados hagyományokon.

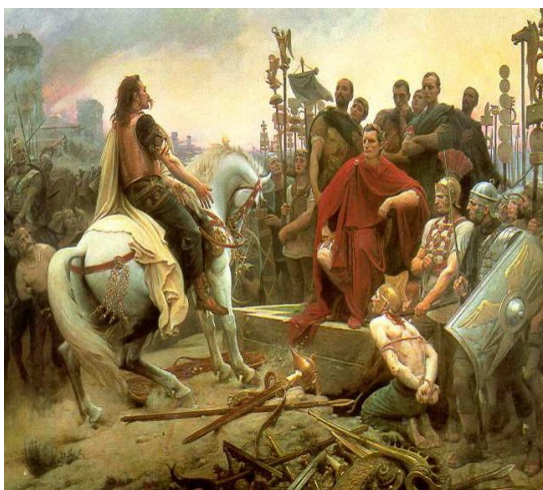
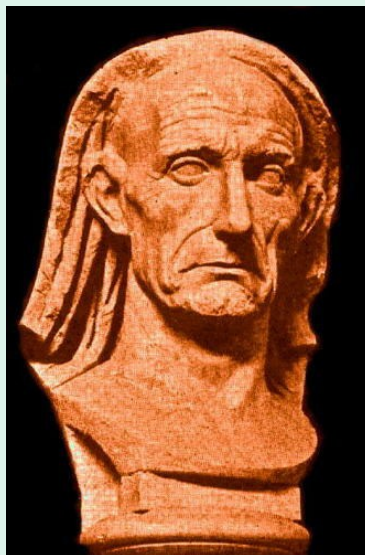
Pl. Sulla alkotmányos intézkedései nagyban érintették a *magistratusok* hatalmát:

- Korlátozta a néptribunusok hatalmát, megkurtította az *intercessio*, valamint a sérelmet szenvedett *plebeiusok* érdekében való fellépés lehetőségét, és újra előírta, hogy a *tribunusi* törvényjavaslatokat a *Senatus*nak jóvá kell hagynia;
- Megemelte bizonyos *magistratusok* számát.
- Ismét szabályozta a hivatali pályafutás (*cursus honorum*) életkori szabályait, előírva, hogy a *consuli* tisztség ismételt betöltése előtt legalább tíz évnek kell eltelnie;
- Éles különbséget tett, a kormányzási és katonai feladatok között.
consulok: a város életének igazgatása
proconsulok: a katonai hatalom

reformkísérletek (2)

- Caesar Kr.e. 49-ben létrejött egyeduralkodó szintén a korábbi alkotmányos normák teljes háttérbe szorításáról tanúskodott:
 - *dictator* lett korlátlan időre,
 - társ nélküli *consul*,
 - felruházva a *censori*,
 - a *pontifex maximus* hatalommal,
 - élete végéig szóló *tribunusi* sérthetetlenséggel és hatalommal,
 - szabadon rendelkezett az állami kasszával és *imperium maius*a révén a hadsereggel.
- 900 főre emelte *senatorok* számát, s elsősorban barátait és politikájának követőit (provinciai lovagok) véve fel a testületbe.
- Uralma alatt a *Senatus* pusztán tanácskozó szervvé vált, tanácsadó szerepét elvesztette.

monarchia

A Kr.e. I. század polgárháborúktól véres évtizedei, az ismert

válságjelenségek egyértelművé tették, hogy egy birodalom nem kormányozható az eddigi keretekben:

EGY KÉZBE kellett összpontosulnia a hatalomnak.

Az archaikus jogfejlődés

kronológiák

	<u>Társadalom</u>	<u>Állam</u>	<u>Jogfejlődés</u>
? - kb. Kr.e. IV. sz. eleje	Quiritár civilizáció patriarchális rabszolgaság	Archaikus állam, köztársaság kialakulása	Archaikus jog
Kr.e. IV. sz. második fele – I. sz. vége	Nagyüzemi rabszolgaság	Köztársaság	Preklasszikus jog
Kr.u. I. sz. - Kru. III. sz.		Principátus	Klasszikus jog
Kr.u IV. sz. eleje -	Átmenet a feudalizmusba	Dominátus	Posztklasszikus jog

átmenet a köztársasági államrendbe (Kr.e. V. század eleje - Kr.e. 367 vagy 287) - összefoglalás -

- Valószínűleg **több nemzedéken át tartó alkotmány- és szervezet-átalakulási folyamat**, melyet egy szűk *patriciusi* réteg uralma jellemzett;
- A közélet lassú, **tapogatózó átalakítása**, megőrizve a királykor azon hagyományait, amelyek nem jártak egyeduralkodói törekvésekkel;
- Egy új politikai erő, az eddig közéleten kívül rekedt királyi ***cliensi réteg*** benyomulása a közéletbe, melyet tagjai katonai jelentősége tett elodázhatatlanná - a ***plebs*** hatalmi tényezővé vált;
- A ***Senatus erőfölénye***, a végrehajtó szervekkel kapcsolatos kísérletek teljes alárendelése ezen szerv akaratának;
- Szükségmegoldások, **kompromisszumok** és új hatalmi formák kikísérletezése a társadalmi rétegek közötti küzdelemben.
(pl. XII táblás törvények - Kr.e. 449-ben *lex*)

leges duodecim tabularum

okok:

a *plebs* tagjai magánjogilag
sokáig másodrendű
polgárok voltak

jogbizonytalanság

(titkos, íratlan jog a *pontifexek*
kezében)

a *tribunus plebis* obstrukciója
(3. *secessio*)

decemviri legibus scribundis

politikai kompromisszum:

- a jog írásba foglalása
- (jogegyenlőség)

aequatio iuris

Célok:

- gátat szabni egy olyan *ius Quiritium* alkalmazásának, aminek létrejöttére a *plebs*nek semmilyen befolyása nem volt, s amely eredetileg nem vonatkozott tagjaira;
- megakadályozása annak, hogy a jogszabályok alkalmazása, illetve a jogi normák értelmezése kizárólag csak a *patriciusok* (*pontifexek*) önkényétől függjön, vagyis a **JOGBIZTONSÁG** elérése azáltal, hogy az érvényes jogot legalább a nép számára írásba foglalják; illetve azon szokásjogi szabályok elismeretése, amelyek a *plebeius-patricius* gazdasági kapcsolatokból az idők folyamán kinőttek.

a XII táblás törvény tartalma

jelle:

- A római szokásjog és
- a társadalmi-közjogi kompromisszumok eredményei magánjogi vonatkozásainak rögzítése
- régi szabályok rögzítése néhány újítással
- nem kodifikáció!!
 - nem törekszik teljességre
 - a vitatott szabályok egyértelműsítése a célja
 - az alapvető, tiszta szabályokat ismertnek veszi, azokkal nem foglalkozik
- magánjogi és eljárásjogi szabályok

a normák eredete:

- törzsi-szokásjogi normák
- szakrális eredetű normák
- legiszlatív (új) normák

jogi normák (*ius*) az ősi Rómában

- a belső béke megteremtésének legfontosabb eszköze a normák alkotása, a közösség együttéléséhez szükséges szabályok megteremtése volt ennek több útja lehetett:
 1. közismert normák spontán közösségi kikényszerítése (az állam csak olyankor avatkozott be a szabályok megállapításába, ha a közismert szabály nem hatott kellően vagy teljesen hiányzott a szabály) (törzsi szokásjogi normák 1.)
 2. állami beavatkozás
 - a. *iurisdictio* (király - *magistratus*)
 - választás különböző ismert normák közül (törzsi-szokásjogi normák 2.)
 - antagonisztikus ellentét esetén istenek segítségének kérése (szakrális eredetű normák)
 - b. *legislatio*
 - új problémákra új normák alkotása (legiszlatív normák)

1. törzsi-szokásjogi normák 2

- A kezdetektől a király feladata volt, hogy az ismert – sokszor egymással ütköző – „magukkal hozott” törzsi-nemzetségi szabályok közül **kiválasszon egyet**, ami az adott vita eldöntésénél alkalmazni kell.
- Ezen tevékenysége során a király tehát több közismert és lehetséges megoldási lehetőség, norma közül választott ki egyet és ezzel azt **a „rómaiak” szabályává tette**. A *pontifexek* testülete pedig „elraktározta” a kiválasztott normát.
- Ezután az azonos vagy **hasonló tárgyú vitákban ezt kellett alkalmazni**. Az adott megoldás szokásszerű, vissza-visszatérő alkalmazása elerőtlenítette az ezzel a szabállyal ellenkező normákat, átadta őket a feledésnek.
- Ezzel az „elfogadó-selejtező” tevékenységgel az államhatalom képviselője nagy szerepet vállalt **a szokásjog (*ius*) alakításában**.

törzsi-szokásjogi normák (példák)

A normák eredete a szankciók alapján ismerhető fel

– **spontán kikényszerítésű normák**

- tolvaj rabszolgával szemben (VIII.14)
- hamis tanúval szemben (VIII.23)
- megvesztegetett bíróval szemben (IX.3)

– **közösségi *talio*val sújtott cselekmények**

- ügyleti tanúskodást megtagadóval szemben (VIII.22)

– **önhatalmat engedő és korlátozó normák**

(az önhatalom családon belül és idegenekkel szemben korlátlan volt)

római polgárral szemben csak társadalmi ellenőrzés mellett volt alkalmazható

- éjjeli tolvaj megölése (VIII.12)
- tagcsönkítés (VIII.2)

2. szakrális eredetű normák

- A sokfelől jött, **sokféle életmódú közösségben** voltak olyan viták, melyek „elvi jellegű” döntést, **norma-kiválasztást** igényeltek olyan kérdésekben, mely mögött a közösség **különböző csoportjainak kollektív érdekei** húzódtak meg.
- A király **saját tekintélyén alapuló**, egyik csoport számára kedvező norma megállapítása ilyenkor a másik fél elégedetlenségét váltotta volna ki, ami **belső rend felborulásával** járhatott volna. A magánvita tehát olyan kérdést vetett fel, melynek eldöntésén **az egész közösség léte múlt**.
- Ilyen esetben a király **nem vállalta** egyedül az alkalmazandó szabály kijelölésének, kiválasztásának ódiumát, hanem **az istenek akaratára hivatkozva** jelölte ki a vita eldöntéséhez szükséges normát.

szakrális eredetű normák (2)

- Szakrális normát jelölt meg, az istenekre hivatkozott, mikor **iurisdictionis tevékenysége során** megmondta, hogy milyen szabálynak kell érvényesülnie az adott probléma megoldása során, van-e jogeszköz a konfliktus feloldására.
- Rómában tehát **szakrális jellegű** normák jelentek meg olyan kérdéskörökben, ahol **a közösség egyes rétegei közötti „emberi úton” kibékíthetetlen (ANTAGONISZTIKUS) társadalmi ellentétek** élet kellett elvenni.
- A király kiválasztásukkal – isteni segítséggel – szintén **„római” szabályokat** teremtett, amelyeket a későbbiek során követni kellett a közösség minden tagjának.

szakrális eredetű normák (példák)

Clienseket védő szabályok

„A patronus, ha cliensét becsapja,
átkozott legyen (*sacer esto*)”
(VIII.21)

Paraszt-pásztor ellentétek

- a ház védelme (VIII.10)
- nyomozás a házban (VIII.15/b)
- a vetés védelme (VIII.9)
- a vetés eléneklése (VIII.8/a)
- határkő védelme
- igavonó állat védelme

3. legislatio

- A frissen összeverődött és teljesen új körülmények közé került közösségben több olyan **vita-helyzet** is felmerülhetett, amely szükségessé tette **ÚJ eligazító normák** alkotását is, előbb a közösség, majd a király révén.
- Az új közösség együttélésében idővel olyan **új kérdések, új szükségletek** merültek fel, amelyekre nem voltak *iurisdictio* révén megjelölhető már ismert normák, szabályok. A közhatalom gyakorlóinak **új szabályokat, törvényeket** kellett teremteniük (**legislatio**).
- Az új normákat (*lex*) – sokszor más közösségek **mintáit követve** – ki kellett jelölni, meg kellett szövegezni, és ki kellett hirdetni. Mivel az új normák a közösség tagjaira vonatkoztak, ezért **meg kellett kérdezni a közösséget** a szabályok elfogadása felől.

legislatio (2)

- Kialakult az új szabályok megalkotásának egy bizonyos **szokásjogi rendje**.
 - A korai időkben a **Senatus tagjai** érdemileg, a katonák gyűlése pedig formailag részt vett a normák elfogadásában.
 - A despotikus királyság alatt a **legislatio** csak a **király joga** volt, saját felelősségére alkotott normákat a közösség számára. (*leges regiae*)
- A kihirdetésre azért volt szükség, hogy a **normák ismertté** váljanak.
- A törvények **szakrális megerősítésre** is szorultak, azért hogy mintegy természetfölötti erők pótolják a természetes megszokottság hiányát.

legislatio (példák)

- a *ius Quiritium* körében kötelező az **állami segítség** kérése
 - a **pereskedés kötelező szabályai** (I.)
 - az idézés szabályai (I.3)
 - a tárgyalás szabályai (I.9)
 - kimentési okok a megjelenés alól (II.2)
 - a **végrehajtás szabályai** (III.)
- az **önhatalom** közösségi kontroll alá helyezése
 - a fegyveres tolvaj megölése (VIII.13)
- **új legális szankciók - enyhítések**
 - tarifális büntetések (VIII.3)
 - különbségtétel szándék és véletlen között (VIII.24/a)
 - fiatalkor figyelembe vétele (VIII.14)
- **új szomszédjogi szabályok**
 - pl. úttal, mezsgyével, határon álló fával, áthulló gyümölccsel, vízvezetéssel kapcsolatban (VII.)
- **korábbi szabályok pontosítása**
 - méregkeverés (VIII.25)
- **újítások**
 - filius* háromszori eladása (IV.2/b)
 - válás szabályozása (IV.3)
 - gyámsági és gondnoksági esetek (V.7/c)

a *ius*-on túli normák az ősi Rómában

- **IUS**: összetett magatartási normarendszer, amely mögött az állami kényszerhatalom áll = *ius Quiritium* - *ius civile*
- Társadalmi normaként érvényesültek a korai Rómában az istenek védelme alatt álló együttélési szabályok, a **FAS** szabályai is.

Általában áthághatatlan parancsokat közvetítettek, amelyek betartása az isteneknek tetsző volt („*fas est*”), illetve olyan tilalmakat fogalmaztak meg, amelyek megszegése az istenek sérelmét jelentették („*nefas est*”), és isteni („emberek által nem irányítható”) szankciót vontak maguk után.

- Szokásként érvényesültek továbbá azok a szabályok, melyeket ma erkölcsi, etikai normáknak neveznénk. A rómaiak ezeket a szabályokat a **MOS** körébe sorolták be. Az elődök szokásának, kívánságának (*mores maiorum*) betartását az ősök tisztelete és tekintélye segítette. Hallgatólagosan az egész közösség által elfogadott szabályok voltak ezek (pl. a családi belső viszonyok jogon túli szabályai tartoztak ide). A korai köztársaság korában a betartásukra való odafigyelés intézményesült, és a **censorok** feladatává vált.

az archaikus jog - a *pontifexek*

Pontifices – papi testület

- a világi jog hivatásos ismerői voltak
- a szakrális normák betartásának felügyelete volt a feladatuk
- emellett a világi jog emlékezetben tartása, **értelmezése** is
(a *magistratusok* tanácsadói voltak)
- szigorú formalizmus (*carmina*)
- **responsum**ok magánszemélyeknek is
 - jogi ügylet helyes formája
 - jogi aktus érvényességének vizsgálata
- *libri pontificales* - titkos tudomány!!
decreta
responsa

a pontifexi interpretatio

INTERPRETATIO (jogértelmezés): logikai művelet

- a konkrét helyzet (**történeti tényállás**) alárendelése
- egy absztrakt jogszabálynak (**törvényi tényállás**)

nyelvtani értelmezés

rendszerintani értelmezés

logikai értelmezés

történeti értelmezés

Analógia legis (törvényanalógia) = a jogszabályt olyan tényállásra alkalmazzuk, amely nem valósítja meg a jogszabály törvényi tényállási előfeltételeit, de ahhoz lényegesen (jogi lényeg - *eadem ratio*) hasonló.

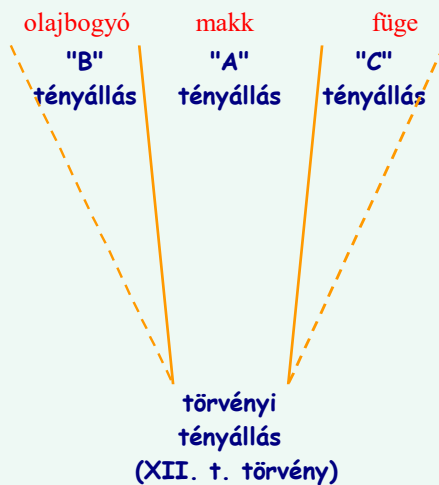
Tkp. új szabály létrehozása: IV. 2b; Gaius 1.132.

Analógia iuris (joganalógia) = nincs hasonló eset sem, a jogrend bizonyos vezérgondolatai alapján dönt a jogalkalmazó: jóhiszeműség, méltányosság, stb. alapján

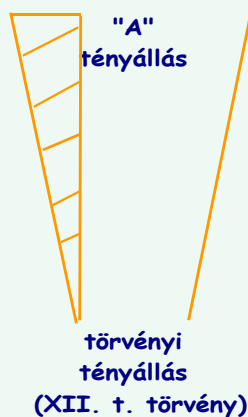
a nyelvvtani interpretatio eredménye

1. **Megállapító értelmezés** = a törvényi tényállás megfelelően lefedi a történeti tényállást, a szabály minden további nélkül alkalmazható.
2. **Kiterjesztő értelmezés** = meglévő szabály elveinek alkalmazása újabb szabályozandó helyzetre (a szabály nyelvtani értelme szerint eredetileg oda nem tartozó esetre) - VII.10; VI.8.
3. **Megszorító értelmezés** = az eset a nyelvtani értelmezés szerint az adott szabály alá tartozna, de kiveszik onnan, valamilyen indokkal - IV.2b = Gaius 1, 132a; X.8.

Kiterjesztő értelmezés

„A XII t.t. biztosítja, hogy a más telkére áthulló makkot össze szabad szedni.”

Megszorító értelmezés

„Aranyat se temessenek vele. De akinek fogai arannyal vannak kapcsolva, ha azt vele elégetik, vagy eltemetik, az nem törvényt sértő.”

analogia legis

A kiterjesztő értelmezéstől megkülönböztetendő az *analogia legis* (törvényanalógia)

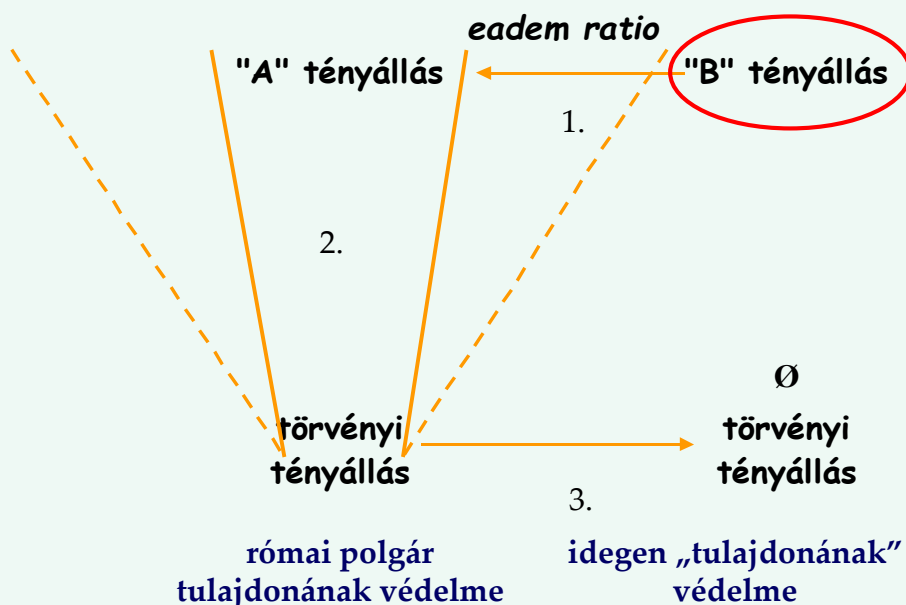
Alapelve: a megoldatlan eseteket (**joghézag**) hasonló ESETEK-RE vonatkozó jogszabályok figyelembevételével kell megoldani.

Három feltétele van az *analogia legis* alkalmazásának:

- a vizsgált esetre egyáltalán **ne legyen jogszabály** (joghézag);
- a vizsgált ESET és egy már szabályozott ESET **legalább egy** lényeges **elemében** valamilyen közösséget mutasson fel;
- a közös elemnek a törvényi tényállás **lényeges elemét** kell érintenie, amiben a jogalkotó állásfoglalásának lényege (*ratio*) fogalmazódik meg = *eadem ratio*

analogia legis - joghézag esetén

a *pontifexek* privilégiumának megtörése

A *pontifexek* = a jogszolgáltatás szakértő testülete, szükségesek voltak, mert

- a *iurisdictio*
- a *iudicatio* ellátói nem ismerték a jogot.

Vagyis más személyi kör rendelkezett a jogismerettel és a jogszolgáltatási jogkörrel!!

1. A XII táblás törvény már felfedte a titkok egy részét, a magánjog és eljárási szabályok nagy része ismertté vált
2. *Ius Flavianum* (Kr.e. 304) - Cnaeus Flavius közzé tette a perbeli mondókákat
3. Kr.e. III. sz. eleje: Tiberius Coruncanius, az első *plebeius pontifex maximus* nyilvánosan kezdte osztogatni jogi tanácsait, *responsumait*

A jog szabad, világi tudománnyá vált